

MELÂMETİYE

Dr. Mustafa KARA*

Giriş

Arapça LVM kökünden türeyen «melâmet» veya «melâmetiye», zemmetmek, kötölemek, azarlamak, serzenişte bulunmak, takbih etmek mânalarına gelmektedir (1). Tasavvuf ıstılahı olarak yaygın tanımı şöyledir: «Yaptığı iyilikleri (gösteriş olur endişesiyle) gizlemek, yaptığı kötülükleri ve işlediği günahları (nefsiyle mücahede etmek için) açığa vurmaktır».

Kınayanın kınamasından korkmamak esası üzerinde kurulu olan melâmetiyenin kaynağı şu iki âyete dayandırılmaktadır: «Ey müminler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah yakında öyle bir topluluk getirecek ki, O onları sever, onlar da O'nu severler. Müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihad ederler. Kınayanın kınamasından korkmazlar..» (Mâide 5/54). «Kendini kınayan nefse yemin ederim» (Kıyamet 75/2). Aynı kökten türeyen başka kelimeler de Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir (2).

Zühd hayatı müslümanlar arasında ortaya çıkıp yayıldıktan sonra bazı davranış biçimleri ve şekilleri de beraberinde geldi. Tasavvuf tarihinde buna «âdâb-erkân» adı verilmektedir. Zâhidlere has bir kıyafet, sûfilere has ibadet-zikir çeşitleri, onlara ait yapılar, dergâhlar vs. Bu unsurların zamanla çoğalması ve bünyeleşmesi neti-

* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

cesinde -çıkış itibariyle ruhanî ve mistik bir hüviyete sahip olan- tasavvuf cereyanı hızla müesseseseleşmeye doğru kaymaya başladı. Tâc, hırka gibi kıyafetlerin yanında âdâb-erkân başlığı altında seyr u sülûk için pekçok kaide ve prensip ortaya çıktı ve tasavvufî hayat bunlarla yürür hale geldi. Dışa vuran bu şekil ve davranışlar giderek riya ve gösteriş için müsait bir zemin hazırladı. Diğer taraftan sonu gelmeyen halvet ve uzlet hayatı insanları cemiyetin dışına itmeye, hattâ dilenerek geçinmeye sürükledi, pekçok insan da çalışmadan tekke ve zaviyelerin gelirleriyle hayatını devam ettirme yollarını aramaya başladı. Hicrî III. asırda tasavvuf muhitinin büyük bir bölümünde genel manzara böyle idi. Bütün bunlarla beraber «keramet göstermek» te odaklaşan bir rol ve gösteri hareketi de tekke muhitlerini derinden etkilemeye başlamıştı. İşte melâmetiye bu tarz tavır ve fikirlere karşı, yine taşavvufî muhitin içinden doğan bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareket iki esasa dayanıyordu :

1. Nefisten kaynaklanan fiil ve davranışlara karşı mukavemet göstermek, onları yapmamak veya aksini yapmak,

2. Ruhî hayattan kaynaklanan halleri ise gizlemek (3).

Melâmetiyenin şekil, rusûm, âdâb-erkâna karşı çıkışının temelinde «bunlar kişinin iç halini dışa vurur» düşüncesi yatmaktadır. Halbuki tasavvufî hallerde gizli kalmak, gösterişe kaçmamak, hattâ ibadet hayatını hiç hissettirmemek esastır. İyilikleri, ibadet ve taatı gizli yapmak, riyadan kaçıp ihlasa sarılmak esastır. Zikir meclisleri, dervişlere has kıyafet ise bir nevi riyadır, «ben dervişim» demektir, halleri dışa vurmaktır. Çünkü nefis şöret ister, iyi tanınmayı, iddia sahibi olmayı arzular. Melâmiler sadece bu duygulara muhalefet etmekle kalmamış, terbiye esaslarına bir de «kötülükleri açığa çıkartan yapma» unsurunu ilâve etmişlerdir. Çünkü nefis, yaptığı kötülüklerin ve işlediği hataların diğer insanlar tarafından bilinmesini istemez. Melâmiyede nefse muhalefet esas olduğu için, melâmîler bunları açığa vurmakla kendilerinin mütevazi, âciz, günahkâr bir kişi olduklarını ifade etmek isterler.

Bu özet bilgilerle tarife tekrar dönebiliriz: Melâmî hayrı saklayan, şerri açığa vuran kişidir. Kendini kınadığı gibi, âdetlere olan ters tavırlarıyla başkaları tarafından kınanmasını da temin eder. Bu kınanmalar «melâmî neşe»yi ortaya çıkarır. Horasanîler, Horasan erenleri tabirleriyle de genel olarak melâmetîler kastedilir (4).

MELÂMETİYE

Melâmetiye hareketi, riya ve gösterişten kaçıp riyaya ulaşacak bütün yolları kapatmaya çalışırken aslında ihlas ve samimiyeti aramaktadır. Şekilcilığe karşı çıkışının temelinde «ihlası zedeleme» endişesi yatmaktadır. İhlaş görünmeye çalışmak da bir tür riyadır, bunun için «ihlasın da ihlasa tâbi tutulması» üzerinde durulmuştur. Suhrever dî Avârifu'l-maârif'de melâmiye üzerinde dururken bu noktadan hareket etmiştir.

İlk tasavvufî mektepler

İslâm dininin akâid ve hukuk sistemlerinde bir takım mezhepler ortaya çıktığı gibi tasavvufî düşüncede de pekçok mektebin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu tasavvufî mektepler yaygın ve meşhur adlandırma ile tarikatlardır.

Bugün bilinen şekliyle Kadiriye, Rufaiye, Nakşibendiye, Mevleviye, Halvetiye, Şazeliye, Bektaşîye... gibi tarikatların XII. asırdan sonra tarih sahnesine çıktıkları bilinmektedir. Daha önceki asırlarda bünyeleşmiş olan ve tarikat olarak zikredilen meşrebler, belli usûl, âdâb ve erkânı olan, birbirinden farklı özelliklere sahip bir müesseseye olmaktan çok belli tasavvufî düşüncelere ve ıstılahlara ağırlık veren anlayış ve meşreblerdir. Hucvirî'den (Öl. 465/1072) öğrendiğimize göre bu mekteplerin kurucuları, özellikle üzerinde durdukları tasavvufî hal ve ıstılahlar şöyledir :

1. Muhasibiye	Hâris Muhasibî (Öl. 243/857)	Rıza
2. Kassariye	Hamdun Kassar (Öl. 271/884)	Melâmetiye
3. Tayfuriye	Bayezid Bistamî (Öl. 234/848)	Sekr-Sahv
4. Cüneydiye	Cüneyd Bağdadî (Öl. 297/909)	Sahv
5. Nuriye	Ebu Hüseyin Nuri (Öl. 295/907)	İşâr
6. Sehliye	Sehl b. Abdullah Tüsterî (Öl. 283/896)	Nefis-Heva
7. Hâkimiye	Hakim Tirmizî (Öl. 285/898)	Velâyet
8. Harraziye	Ebu Said Harraz (Öl. 277/850)	Fena-Beka
9. Hafifiye	İbn Hafif (Öl. 372/982)	Gaybet-Huzur
10. Seyyariye	Ebu'l-Abbas Seyyarî (Öl. 342/953)	Cem-Tefrika
11. Hulûliye		
12. Hallaciye - Hulmaniye		

Hucvirî, son iki yolu bâtil kabul etmektedir (5).

İlk dört asırdaki tasavvufî düşünce için bazı sûfîlerin temel görüşleri esas alınarak yapılan bu tasnifin yanında bölgelere göre de bir tasnif vardır. Bunları da üç ana grupta toplamak mümkündür:

1. Bağdat tasavvuf mektebi (Mısır-Şam),
2. Horasan melâmet mektebi (Nişabur-İran),
3. Basra zühhd mektebi.

Yalnız şu noktaya temas etmek gerekir ki bu mektepler birbirinden tamamen farklı ve habersiz değillerdir, karşılıklı münasebet ve görüşmeleri, mürid alış-verişleri vardır. Meselâ Mısır mektebinin önderi Zunnûn Mısrî (Öl. 245/859) şöyle demektedir: «Ey yiğit! kendin için melâmet silahını edin ve onunla adaletsizliği ortadan kaldırmak için çalış, karanlıkları gider». O, müridi Yusuf b. Hüseyin'e de şöyle demişti: «Beni unut ve adımları hiç kimseye söyleme» (6). İlk sözünde melâmet doğrudan yer alırken ikinci sözünde de melâmî bir unsur olan gizli kalma düşüncesi yer almaktadır. Bağdat tasavvuf mektebi ile ilgili bir araştırma yapan Muhammed Celâl Şeref, melâmî düşüncüyü Ebu Haşim Sûfî (Öl. 150/767) ile başlatmaktadır. Riya konusundaki hassasiyeti, şekil ve kıyafete karşı tavır alışındaki ısrarı sebebiyle Ebu Haşim'in müridi Süfyan Sevrî de (Öl. 161/777) bu meşrebin ulu temsilcilerinden sayılmaktadır. Dervişlerin kıyafeti olan sûf (yün)den yapılmış elbise giymeyi bid'at sayan Sevrî'nin düşüncesinde «gizlilik» önemli bir yer tutmaktadır. «Ebu Haşim olmasaydı riyanın inceliklerini kavrayamazdık» diyen Sevrî'nin konuyu ilgilendiren bir diğer sözü şöyledir: «Zühhd, emeli kısmaktır, yoksa ne az vermektir ne de kaba-aba giymek» (7).

Horasan melâmetiye mektebine geçmeden önce bu bölgenin dışında yaşayan zâhidlerin konuyla ilgili menkıbelerinden birkaç tane zikretmekte fayda vardır :

Attar'm naklettiğine göre Hz. Ömer ile Veysel Karamî (Öl. 37/657) arasında şöyle bir konuşma geçer:

Hz. Ömer

- Bana öğüt verir misin?
- Allah Taâlâ seni biliyor mu?
- Evet.
- Bir başkası seni bilmezse senin için daha iyi olur.

MELÂMETİYE

Biri Veysel'e gelerek şöyle dedi :

— Şu yakınında biri var, mezar kazmış, kefenini de yanına almış, otuz yıldan beri orada oturup ağlıyor, ne gece ne de gündüz rahatı var.

Veysel adamın yanına giderek,

— Ey filan, otuz yıldan beri şu mezar ve bu kefen seni Allah'tan alakoymuş, bu ikisi sebebiyle Hakk'a ulaşamamışsın, bunlar senin putun oldu, dedi (8).

Bağdat mektebinin üç önemli şahsiyetinden de söz etmek gerekir: Ebu Hüseyin Nuri (Öl. 295/907) hergün ekmeğini alarak evinden çıkar, yolda ekmeği sadaka olarak verir, mescide gider, öğle yaklaşmaya kadar ibadet eder, sonra mesçidden çıkar dükkanına gelir, böylece oruç tutardı. Ev halkı onun çarşıda, çarşıdaki arkadaşları da evde yemek yediğini zannederlerdi. Yirmi sene böyle devam etti (9).

Ebu Abdullah Razî anlatıyor: «İbn Enbarî bana bir hırka vermişti. Şeyhim Ebu Bekir Şebli'nin (Öl. 334/945) başında bu hırkaya uygun bir serpuş gördüm. İkisi de benim olsun istedim. Şibli oturduğu yerden kalktı, bana döndü ve kendisini takip etmem için işaret etti, gittim. Evine girdi, ben de girdim. Hırkayı çıkar dedi, derhal çıkardım. Hırkayı düzdü, serpuşu da üzerine attı, ateş getirtti ve ikisini de yaktı» (10).

Bağdat mektebinin en büyük siması Cüneyd Bağdâdî, hırka giymesini isteyen müridlerine şöyle demişti: «Hırka ve yamalı elbise giymenin bir işe yaradığına inansam, ateşten, demirden elbise yaptırıp giyerim. Fakat içinde her an şu sesi duymaktayım: İtibar hırkaya değil, hurkaya (gönül ateşine) dir» (11). Cüneyd, -melâmiyenin piri- Hamdun Kassar için de şöyle demişti: «Hz. Peygamber'den sonra peygamber gelecek olsaydı o gelirdi».

Şöhrete düşkün bir kişinin Allah'ı tasdik edemeyeceğini söyleyen İbrahim b. Edhem (Öl. 161/777), halkın kendisini tanımlarım arzu eden bir kişinin ahiret hayatının zevkine ulaşamayacağını söyleyen Bişr Hafî (Öl. 227/841), «Riyakârım diye yemin etmem, riyakâr değilim diye yemin etmemden daha çok hoşuma gider» diyen Fudaly b. İyaz (Öl. 187/802) her üçü de aslen Horasanlı olup birincisi Şam'da, ikincisi Bağdat'ta, üçüncüsü Mekke'de vefat etmiştir. Fu-

dayl bir hac mevsiminde yanındaki arkadaşlarına şöyle demişti: «Şu ayb! Şu hac mevsiminde senden ve benden daha kötü ve daha gü-nahkâr bir kişinin bulunduğunu zannediyorsan bil ki bu çok kötü bir zandır». Tasavvuf araştırmacısı Mustafa Şeybi, bu özelliklerinden dolayı melâmiyenin ilk nüvelerini bu sûfide bulmaktadır (12).

Kûfeli bir zâhit olan Mansur b. Mu'temir (Öl. 132/749) geceleri sabahlara kadar ibadet eder, devamlı ağlardı. Sabahleyin çarşıya çıktığında üstübaşını düzeltir, saçını başını tarar ve o hayatım insanlara hiç hissettirmezdi (13).

Bu misâller şunu göstermektedir: Melâmetiye tamamen Horasan bölgesinden doğmuş ve orada yayılmış olan bir yaşama tarzı olmamakla beraber bu hareketi kesin boyutlarıyla ortaya koyan ve netleştiren Horasan sûfileri olmuştur.

Şamlı Ebu Abdullah b. Cellâ ise şöyle diyor: «Zâhit kınanmak ile övülmeyi eşit tutan kişidir». Aynı sûfinin tasavvufu tarif ederken de üzerinde durduğu esas unsur melâmî unsurdur. Dolayısıyla Horasan mektebinin dışındaki tasavvufî muhitlerde şekilcilğe, riya ve gösterişe karşı çıkan pekçok sûfî vardır.

Bir menkıbe de şöyledir: Şeyhlerden biri senelerce câminin ilk safında defalarca namaz kılmıştı. Bir gün mazereti, erkenden câmiye gitmesine engel oldu. Bunun için o gün namazı son safta kıldı. Bu zat bundan sonra bir müddet câmide görülmedi. Câmiye neden gelmediği sorulduğunda şöyle dedi: Şu kadar senenin namazlarım kaza ediyorum. Ben bu namazları kılarken ıhlasla Allah'a ibadet ettiğime kani idim. Halbuki bir gün mescide geç gelmek ve halkın beni son safta görmeleri mahcup olmama sebep oldu. O zaman anladım ki bir ömür boyu duyduğum mânevî neşe ve istek, halkın beni ilk safta görmelerinden ileri gelmekte idi. Bunun için namazlarımı kıldım, yeniden kaza ettim (14).

Horasan mektebi

Bu mektebin ileri gelen temsilcilerinin kanaatlarına geçmeden önce melâmetiye ile beraber iki ıstılah üzerinde durmak gerekmektedir: Fütüvvet ve Kalenderiye. Çünkü melâmetiye fütüvvetten, kalenderiye de melâmetiyeden doğmuştur.

Sözlük anlamı itibariyle yiğitlik, mertlik, civanmertlik mânalarına gelen fütüvvet ilk çıkışı itibariyle iktisadî bir hareket değil, tamamen ahlâkî-tasavvufî bir anlayıştır. Hatta Ebu Hasan Bûşencî (Öl. 348/959) «Tasavvuf hürriyet ve fütüvvetten ibarettir» demektedir. Fütüvvet terimi daha eski olduğu için melâmî şeyhlerin bir kısmı; kaynak eserlerde «fütüvvet ehlinin büyüklerinden... ehl-i fütüvvetin ileri gelenlerindendi...» gibi ifadelerle tanıtılmaktadır.

Bu iki istilâh arasındaki yakınlığı (hattâ aynılığı) göstermek için iki melâmîden; Ebu Hafs Haddad (Öl. 260/883) ve Hamdun Kassar'dan birer menkıbe nakledelim: Haddad, Horasan'dan Bağdat'a gelmişti. Cüneyd'in de aralarında bulunduğu bir toplulukta kendisine fütüvvet nedir, diye soruldu. Ebu Hafs, «Önce içinizden biri söze başlasın, sonra ben konuşayım» dedi. Bağdat sûfilerini temsilen Cüneyd söze başladı ve «Fütüvvet bana göre işlenen iyi amelleri ve nefsi görmeyi terk etmek, güzel amelleri de nefse izafe etmemek suretiyle nisbeti düşürmektedir» dedi. Ebu Hafs, «Şeyh güzel buyurdular» dedi ve ilâve etti: «Bana göre fütüvvet, insaf etmek fakat insaf istemeyi terk etmektir» (15).

Hamdun Kassar anlatıyor: Bir gün Nişabur Hire'sinde nehrin sahili boyunca yürüyordum. Burada fütüvvetle tanınmış Nuh adında bir ayyar vardı. Bütün Nişabur'daki ayyarlar onun emrinde idiler. Sordum :

- Ey Nuh, fütüvvet nedir?
- Benim anlayışımı mı yoksa senin anlayışını mı soruyorsun?
- Her ikisinden de bahset.
- Benim anladığım fütüvvet şudur: Bu kaba ve kaftanı çıkarırım, onun yerine hırka ve yamalı elbise giyinirim. Sûfî olayım ve o elbise içinde halktan utanarak günahahtan sakınayım diye hırkanın hakkına titiz bir şekilde riayet ederim. Senin fütüvvet anlayışını ise şudur: Halk vasıtasıyla fitneye düşmemen, halkın da senin vasıtanla fitneye düşmesine vesile olmaman için hırkalı ve yamalı elbiseyi çıkarmandır. Şu halde benim fütüvvetim şeriatı sırtlarda hırka ile muhafaza etmek, seninki ise hakikatı ruhlarda hırkasız olarak muhafaza etmektir (16).

Fütüvvetin esaslarından olan şu dört unsur da bu iki meşreb arasındaki paralellığe işaret etmektedir :

1. Nefsin arzusuna aykırı hareket etmek,
2. Kendini beğenme duygusunu içinden çıkarmak,

3. Sır ve bâtını zâhirden çok gözetmek,

4. Halleri gizlemek (17).

İbni Arabî de (Öl. 638/1240) fütüvvet makamına ancak melâmîlerin ulaşabileceğini söylemektedir (18).

Farsça laubali, kayıtsız, rint, dünya ile alakayı kesmiş, Allah'a yönelmiş gibi mânalara gelen kalender kelimesinden kaynaklanan kalenderiyenin en önemli özelliği çar-darb denilen dört tıraştır. Bunlar da saç, sakal, bıyık ve kaşın tıraş edilmesidir. Bu hareketin temelinde de insanlar tarafından kınanmayı temin etmek fikri vardır. Zamanla melâmîyeden daha farklı düşüncelerle gönül dünyalarına yön vermişlerdir. Avârifü'l-maarif'de kalenderi ile melâmî arasındaki farka temas eden Suhreverdî (Öl. 632/1234) şöyle demektedir: «Melâmetî ibadetleri gizler, kalenderi ise âdetlere karşı çıkar, onları tahrip eder. Melâmetî hayır ve iyiliğin kapılarına yapışır, bu işte fazilet ve kemal görür, amel ve hallerini gizli tutar, şekil ve kıyafet konularında halkla beraber olur, onlar gibi giyinir. Kalenderi ise şekil ve kıyafetle ilgilenmez. Gayesi «hoş gönül» olduğu için kendisinin tanınması veya tanınmaması onu hiç ilgilendirmez. Farz ibadetlerin dışında pek ibadet yapmaz» (19).

Kalenderiyenin bu «aldırışsızlık» tavrını Mevlâna'nın (Öl. 673/1273) şu rubaisinde daha açık olarak görmek mümkündür: «Medreseyle minare yıkılmadıkça kalenderlik halleri düzene girmez. İman küfür, küfür de iman olmadıkça hiçbir Allah'ın kulü gerçekten müslüman olmaz». Eflâkî'nin (Öl. 760/1359) naklettiğine göre Mevlâna'nın diğer bir sözü de şöyledir : Sûfi saç sakalını düzeltmeye çalışırken, ârif Allah'a ulaşır». Baba Tahir Hemedanî ise (Öl. 401/1010) şöyle diyor: «Ben bir rindim, adım kalender. Ne evim barkım var, ne manastırım, ne tekkem. Gündüz olunca senin etrafında döner dururum, gece olunca da başımı kerpiçlere koyar yatarım». Kalenderîlerin piri olarak Cemaleddin Savî kabul edilir (Öl. 630/1233).

Hucvirî şöyle demektedir: «Başka bir grup daha vardır ki elbise ve hırkanın varlığı ve yokluğu hususunda tekellüf ve ihtimam göstermezler. Mevlâları kendilerine aba ihsan ederse onu, kaba (kıymetli kumaş) lutfederse onu giyinirler. Çıplak bırakacak olursa o halde kalırlar. Dostlar dostu Ebû Hamid Dostatî Mervezî bu hal üzere idi. Müridleri ona bir elbise giydirirlerdi, sonra bir şahsın bu elbiseye ihtiyacı olurdu, muhtaç olan Ebu Hamid'e gelir, yalnız kaldığı bir zamanı kollar, böyle bir vakit eline geçirince elbisesini üzerin-

MELÂMETİYE

den çıkarır, alır giderdi. O ise ne kendisine elbise giydirene 'bana niçin elbise giydiriyorsun' der, ne de elbisesini çıkarana bunun sebebini sorardı» (20),

Bu bilgilerden sonra Horasan tasavvuf mektebinin yani melâmetiyenin ilk temsilcilerini görelim :

Ahmed b, Hadraveyh (Öl. 240/854)

Ebu Türeb Nahşebî'nin (Öl. 245/859) müridlerindendir. Bayezid Bistamî, Hâtem Esamm ve Ebu Hafs Haddad ile de görüşmüştür. Hucvirî onu bize, «Horasan'ın güneşi, fütüvvet ehlinin sevk ve idarecisi ve melâmet yolunu tutan» bir kişi olarak tanıtmaktadır. Kendisi «fakiriğindeki izzeti ve dervişliğindeki şerefi gizli tut» derken Ebu Hafs da onun için şöyle demişti: «Ahmed b. Hadraveyh olmasaydı fütüvvet zuhur etmezdi». Tezkiretu'l-evliya ve Kuşeyrî şu sözlerini nakletmişlerdir: «Amellerin en üstünü Allah'tan başka hiçbir şeye iltifat etmemek ve sırrı (mânevî halî) muhafaza etmektir. Allah Taâlâ'nın kendisiyle beraber olmasını isteyen kimse sıdk esasına dört elle sarılsın. Çünkü Allah 'sâdıklarla beraberim' (bk. Bakara 2/153) buyurmuştur» (21).

Ebu Türeb Nahşebî (Öl. 245/859)

Hâtem Esamm ve Ebu Hâtem Attar'ın sohbetinde bulundu. Melâmî neşeyi daha çok Ebu Hâtem'den aldı. Ebu Hâtem sûfilere mahsus kıyafet giyenlerle karşılaştığında şöyle demişti: «Dostlarım, ilimlerinizi yaydınız, davullarınızı çaldınız. Ah! Yarın Allah'ın huzurunda hangi tip insanlar arasında bulunacağınızı bilseydim». Horasanlı Nahşebî ise şöyle diyor: «Kim hırka giyerse dilencilik yapmıştır, kim hankaha, dergâha gidip oturursa dilencilik yapmış demektir».

Bir gün hırsız zannı ile yakalanması ve epeyce işkence gördükten sonra oradan geçen bir şahsın onu tanıyıp şahsiyetini anlatması ve onu kurtarması da gösteriyor ki Ebu Türeb'in üzerinde derviş olduğuna dair hiç bir işaret ve kıyafet bulunmamaktaydı.

Ona göre dervişin elbisesi vücudunu örten herhangi bir şeydir. Nahşebî'nin konumuz açısından en önemli yönü, Hamdun Kassar'ı yetiştirenlerden biri olmasıdır (22).

Ebu Hafs Haddad (Öl. 260/883)

Ebu Abdullah Ebîverdi'nin sohbetinde bulunmuş, Ahmed b. Hadraveyh ile arkadaşlığı olan Horasanlı bir dervıştır. Kaynaklar onu bize, «melâmet şeyhi» olarak tanıtmaktadırlar. Cüneyd ile olan sohbetine daha önce temas etmiştik. Attar'ın verdiği bilgiye göre Ebu Tûrab Nahşebî ve Şiblî ile de görüşmüştür.

Ebu Hafs Haddad (demirci) lakabından da anlaşılacağı gibi sanat erbabı bir kişidir. Kerameti açığa vurmamak konusuna işaret eden şu olay onun melâmî yönünün belgelemektir: Bir gün dükkanında çalışırken bir hafızın okuduğu âyeti işitmiş ve kalbine gelen vârid sebebiyle hissini kaybederek kendinden geçmiş, elini ateşe sokmuş, ocaktaki kızgın demiri eliyle çıkarmıştı. Durumu gören müridi «üstad bu ne hal» diye sormuş, bunun üzerine Ebu Hafs, kendisinden zuhur eden keramet farkına varmış, kendisini meşhur eden bu hâdise sebebiyle bir fitneye düşmek korkusundan dükkanından çekip gitmişti.

«Sema meclisini seven bir mürid gördüğün zaman bil ki onda hâlâ tembellik kalıntıları vardır» (çünkü sema esnasında insan çöşar ve sırrını faş etmiş olur) diyen Ebu Hafs'm diğer iki sözü de şöyledir: «Veli kendisine keramet gücü verildiği halde kendisini bu kerametten gizleyebilen kişidir», «Devamlı olarak nefsini suçlamayan ona muhalefet etmeyen aldanmıştır» (23).

Hamdun Kassar (Öl. 271/884)

Horasan-Nisabur bölgesinde melâmetiyenin yayılmasında en etkili kişi olarak kaynaklar Kassar'ı gösterirler. Süleyman Barusî, Ali Nasrabazî'den istifade etmekle beraber esas şeyhi Ebu Tûrab Nahşebî'dir.

Attar'ın «nişane-i melâmet» olarak bize tanıttığı Hamdun Kassar meşrebini şöyle tarif etmiştir: «Melâmet selâmeti terk etmiştir» (24). Konu ile ilgili diğer bir açıklaması da «melâmet nedir» şeklindeki bir soruya verdiği cevapta mevcuttur: «Bu yol çok çetindir. Fakat yine de bu konuda azıcık bir şey söyleyeyim: Melâmet mürchie kadar Allah'tan ümitli, Mutezile kadar da endişeli olmaktır». Bu sözün tefsiri ise Tezkiretu'l-evliya'dadır: «Allah'm lutuf ve kereminden o kadar ümitlidirler ki mürchie mensupları onları kmar; Allah'

MELÂMETİYE

m gazabından korkma konusunda o kadar hassastırlar ki mutezileden olanlar da onları kınar, her iki durumda da melâmet okuna hedef olurlar» (25).

Fikhî konularda da geniş bilgiye sahip olan ve Sevrî mezhebine müntesip olan Hamdun Kassar'ın sözlerinde tevazuun güzel örneklerini bulmak mümkündür: «Tevazu ne dünyada ne de ahirette hiçbir kimsenin sana muhtaç olmadığı kanaatım beslemektir». Bu şu demektir: Halka bir faydan dokunursa bunu kendinden değil Hakk Taâlâ'dan bilmendir. Gururlu bir şekilde kendisine soru soran Ebu'l-Kasım Münadî'ye şöyle demişti: «Bir kimse nefsinin Firavun'un nefsinde daha hayırlı olduğunu zannederse kibir ve gurur göstermiş olur» (26). Fakir ve dervişin güzelliği tevazuundan kaynaklanır.

Kürsüye çıkıp halka nasihat etmesi istendiğinde bunu kabul etmemiş, gerekçe olarak da şöyle demişti: «Gönlüm dünyaya bağlı, dolayısıyla sözlerim tesirli olmaz». Tevekkül nedir sorusuna, «Bu ulaşamadığım bir makamdır» şeklinde karşılık veren Hamdun Kassar'ın şu ihtarı da çok meşhurdur: «Bir sarhoş gördüğün zaman hemen kendine dön. Onun aleyhinde bulunarak onun gibi günaha girmiyessin» (27).

Tasavvufî hayat için çalışıp kazanmayı bırakmak gerekir mi, sorusuna şu karşılığı vermişti: «Hacamatçı (kan alan) Abdullah diye tanınman, ârif-zâhid Abdullah olarak tanınmadan bana göre çok daha iyidir». Şu söz de ona aittir: «Müminin çalışıp kazanmayı bırakıp tembel tembel oturması, ihtiyacı olmadığı halde ısrarla dilenmesi anlamına gelir». Bu anlayış daha sonraları iktisadî hayat içinde melâmîlerin aktif bir rol almalarına sebep olacaktır. Çalışmak, kazanmak ve dostlar için harcamak, fakat dünyaya gönül vermemek. O şöyle diyor: «Kardeşler (ihvan) arasındaki sevgi ve ülfetin yok olmasının sebebi, dünya sevgisidir» (28). Şu ahlâk kaideleri de ondan rivayet edilmiştir: «Kendine ait olduğu takdirde gizli kalmasını arzu ettiğin bir şeyi başkasına ait olunca ifşa etme. Gücünün yettiği kadar dünyevî bir şeye kızmamaya çalış» (29).

Bazı araştırmacılara göre Ebu Hafs ve Hamdun Kassar Türk asıllıdır.

Sah Şuca Kirmanî (Öl. 270/883)

Nahşebî'nin sohbetlerinde bulunan Kirmanî de kaynaklarda fütüvvet ehlinin büyüklerinden biri olarak gösterilmektedir (30). «Ve-

lâyet sahipleri veli olduklarını gördüklerinde velilikleri kalmaz» diyen (31) Şah Şuca'm tevazu ve müsamahayı özetleyen sözü şöyledir: «Yaratıklara kendi gözüyle bakan onlara düşmanlık besleyebilir, Allah gözüyle bakan ise onları hoş görür» (32).

Ebu Osman Hirî (Öl. 298/910)

İlk zamanlar Yahya b. Muaz ve Şah Şuca Kirmanî'nin sohbetlerinde bulunmuş, daha sonra Ebu Hafs Haddad'a intisap etmiştir. Onun Nisabur bölgesindeki nüfuzunu, sûfler arasında dolaşıp duran şu söz belgelemektedir: «Dünyada dördüncüsü olmayan üç kişi vardır: Bağdat'ta Cüneyd, Şam'da Ebu Abdullah b. Cellâ ve Horasan'da Ebu Osman Hirî» (33). İnsanları küçük görmenin, tedavisi mümkün olmayan bir hastalık olduğunu söyleyen Hirî, kişinin kendi kusurlarını görerek, kendini kınaması üzerinde özellikle durmuştur (34).

Ebu Hüseyin Verrak, onun tekkesinin âdâbını şöyle nakletmektedir: Riayet ettiğimiz kaideler şunlardı: İkrâm edilen birşeyi tercihen başkalarına vermek, belli bir rızka sahip olmadan geceleme, bize kötülük yapanlardan nefsanîyet adma intikâm almamak, aksine onları mazur görmek, hattâ kendilerinden özür dilemek, tevazu göstermek, bize hakaret eden şahsa hizmet etmek için derhal harekete geçmek, ona ihsan ve iyilikte bulunmak.

Yusuf b. Hüseyin Razî (Öl. 304/916)

«Ayağını melâmet yoluna sağlam olarak basmış» olan Razî, Zunnun ve Nahşebî'nin sohbetlerinde bulunmuştur (35).

Şu menkıbe onun melâmî tavrını çok açık olarak sergilemektedir: Kendisine emanet edilen bir cariyyeye âşık olan Ebu Osman Hirî, durumu hemen mürcüdi ve kayınpederi Ebu Hafs Haddad'a anlatır. O da derdine ancak Razî'nin deva bulabileceğini, dolayısıyla onun yanma gitmesini tavsiye eder. Halk Razî'yi arayan bir kişi ile karşılaşınca, onun yanma gitmemesini, onun ibahiyeci bir zındık olduğunu söyler. Hirî geri döner, durumu Haddad'a anlatır. Ebu Hafs tekrar geri dönüp onu görmesini söyler. Razî'nin yanma gidince güzel bir oğlan, bir kadeh ve sürâhi görür. Sohbeta başlarlar. Ebu Osman hayretler içinde kalır. Daha sonra Razî'den bu manzaranın izah edil-

MELÂMETİYE

mesini ister. O da oğlanın kendi oğlu olduğunu, kadeh ve sürahiyi su içmek için bulundurduğunu söyler. Buna niçin ihtiyaç duyduğunu, dışardan bakan bir kişinin aklına başka şeyler getirebilecek bir tavra niçin başvurduğunu sorunca şu cevabı alır: «Bana itimat edip güzel cariyeleri emanet olarak bırakmasınlar diye» (36).

Abdullah b. Münazil (Öl. 329/940)

Şarani'nin «şeyhu'l-melâmetiye» diye tanıttığı Abdullah b. Münazil'in konumuz açısından en önemli yönü, Hamdun Kassar'ın en meşhur müridi olmasıdır. Nisabur mektebinin gelişmesine fikir ve düşünceleriyle hizmet etmiştir (37).

*
**

Horasan melâmetiye mektebinin büyük şahsiyetlerine böylece temas ettikten sonra bunların bazı müritlerinin konu ile ilgili sözlerine değinmekte de fayda vardır :

Ebu Abdullah Şeceri: Yamalı hırkayı ancak fityan giyebilir. Fityan kimdir sorusuna şu cevabı vermiştir: Hiçbir şeyin kendilerini Allah'tan alakoyamadığı ârif kişiler (Kıyafet onlar için bir tehlike arz etmez).

Mahfuz b. Mahmûd (Öl. 303/915): İrşad yolunu görmek isteyen kişi kötü işler bir tarafa iyi işlerde de nefsinin kınasın, itham etsin.

Ebu Bekir Tirmizî: Veli daima halini gizler, fakat bütün kâinat onun veliliğini haykırır. Velilik taslayan ise veli olduğunu söyler, âlem onu yalanlar. Müslümanlardan birini küçük gördüğüm zaman bunu iman ve marifetimin eksikliğine bağlarım.

Ebu Hasan Bûşencî (Öl. 348/959): Önceleri tasavvufun adı yoktu hakikatı vardı. Şimdi adı var hakikatı yok.

Ahmed b. Hamdan (Öl. 311/923): Kişinin itaatlarıyla kendini günah işleyenlerden büyük görmesi, onların işlediği günahlardan daha kötüdür. Bir günah için başka birine kızılıyorsun, fakat birçok günah için kendine kızmıyorsun.

Tasavvuf kitaplarında melâmet

Yukarda özetlemeye çalıştığımız ilk dönemden sonra melâmiye ile ilgili eserler yazılmaya başlanmış, bazı tasavvufî eserlerde de bu harekete genişçe yer verilmiştir. Melâmiyeyi yok sayan ve eserlerinde yer vermeyen sûfî yazarlar da bulunmaktadır.

Sülemî (Öl. 412/1021)

Melâmetiye ile ilgili elimizdeki en eski müstakil eser Sülemî'ye attır. Arifi tarafından Mısır'da neşredilen (1945) **Risâletu'l-melâmetiye**'de Sülemî, bu meşrebten genel esaslarıyla bahsettikten sonra melâmîlerin 45 ayrı özelliğini sıralamıştır (38).

Hal ehlini zâhidler, sûfiler ve melâmîler olarak üçe ayıran Sülemî'ki bu tasnifi daha sonra İbn Arabî benimseyip nakledecektir-bu tarz düşüncenin ilk kurucuları olarak Ebu Hafs Haddad ve Hamdun Kassar üzerinde durur. Risâleden öğrendiğimize göre Ebu Hafs, «Size melâmî diye bir ad taktılar, ne dersiniz» şeklindeki bir soruya şu cevabı vermiştir: «Melâmetîler vakitlerini korumak, sırlarını gözetmek üzere Hakk Taâlâ ile beraber olan kişilerdir. Yakınlık ve kul-luk namına açıkladıkları herşey için kendilerini kınar, zemmederler, halka kusurlu ve kaba taraflarını gösterir, güzelliklerini gizlerler. Halk dışı yüzlerine bakarak onları levm eder, onlar da içyüzlerini bildikleri için kendilerini kınarlar». Aynı soruya Hamdun Kassar şu cevabı vermiştir: «Mânevî halleri halka karşı bir süs olarak görmek, ahlâk ve davranışları onların rızasını kazanmak için yapmak duygusunu terk etmektir».

Bu iki melâmî şeyh arasındaki fark şu idi: Ebu Hafs amel ve mücahede yolunu gösterirken, Hamdun amel ve mücahedelerdeki kusurları görerek kibir, gurur ve şımarma afetine düşmemeyi esas almıştı. Ebu Osman Hirî ise bu iki yolun ortasını tercih etmişti. Ebu Hafs Şah Kirmanî'ye yazdığı mektuba şöyle başlamıştı: «Bil ki kardeşim, taat olarak yaptığı her işte nefsinin fakirliğini ve acizliğini görmeyen kimse onu riya ile bulandırmış olur». Tasavvufî haller kişilere emanettir, bunu açıklayan kimselerin emni olamayacaklarını düşünen melâmîler şöyle devam ediyorlar: Onlar o kimselerdir ki sırlarını korumayı Hakk Taâlâ üzerine almış, iç yüzlerine dış örtüsünü örtmüştür. Halktan olmak dolayısıyla halk ile beraberdirler.

MELÂMETİYE

Çarşı pazarda onlardan ayrılmazlar, fakat hakikat ve dost edinmek bakımından Allah ile beraberdirler.

Sülemî benzer esasları, sûfîlerin ahlâk ve edep kâidelerini konu edindiği diğer risâlelerinde de sözkonusu etmiştir (39).

Hucvirî ve melâmiyenin tenkidi

Keşfu'l-mahcûb adlı eserinde melâmet üzerinde genişçe duran Hucvirî (Öl. 465/1072) konuya girmeden önce ayrı bir bölümde «hırka ve sûfîlerin kıyafetleri» meselesini de tahlil etmiştir. Zamane sûfîlerinin hırka, murakkaa giymelerinin esas sebebinin halk nezdinde makam ve itibar elde etmek gayesine yönelik olduğunu belirttiikten sonra bu tarz kıyafetlerin ilk çıkışını melâmî bir anlayışa bağlamakta ve şöyle demektedir : «Bu yolun büyükleri hırka ile süslenmeyi müritlerine emretmişler, kendileri de aynı şeyi yapmışlardır. Maksudları halk arasında bir alamet sahibi olmak ve bu alamete göre halkın kendilerini denetlemelerini temin etmektir. Şayet dinî emirlere muhalefet yolunda bir adım atacak olurlarsa halk derhal dillerini üzerlerine salıvererek onları kınarlar».

Konu ile ilgili en eski metinlerden biri de **Keşfu'l-mahcûb**'da yer alan «melâmet» bölümüdür. Bu sayede hicrî V. asırda bu meşrebın durumu, gelişmesi, müellifin bu anlayışa yönelttiği tenkitlerin mahiyeti ve konu ile ilgili menkıbeler daha rahatlıkla anlaşılacaktır (40).

*
**

Melâmî hareketin zaman zaman çok sert tenkitlere konu olması, eser veren sonraki bazı sûfîleri daha itiyath olmaya mecbur etmiş, bir kısmı eserlerinde bu konuya temas etmemeyi daha uygun bulmuşlardır.

Kelâbâzî (Öl. 380/990) **et-Ta'rruf** adlı eserinde (41) Hamdun Kassar'a hiç yer vermediği gibi melâmetiyeye de temas etmemiştir. Bir başka ifade ile Horasan tasavvuf mektebini âdeta yok saymıştır. Tasavvufa dair yazdığı **Risâle**'de pek çok tasavvufî ıstılahı genişçe işleyen Kuşeyrî (Öl. 465/1072) melâmetiye adı altında bir ıstılahaya yer vermemiş, bununla beraber sûfîlerin hal tercümelerini verirken Hamdun Kassar'a temas ederek melâmetin Nisabur'da onun vası-

tasıyla yayıldığını ifade etmiştir (45 a). Kuşeyrî şarihleri de aynı yolu izlemiştir.

Suhreverdi Avârifü'l-maarif'in bir babını melâmetiyeye ayırdığı halde Hamdun Kassar'dan söz etmemiş, ayrıca da sūfinin melâmetiden daha üstün olduğunu savunmuştur. Attar Tezkiretu'l-evliya'da Hamdun Kassar ile diğer melâmetî şeyhlerine yer verirken çağdaşı Ruzbihan Baklî Şirazî (Öl. 606/1209) Meşrebu'l-ervah'ta 1001 tasavvufî ıstılahı anlatığı halde bu ıstılahı yer vermemiştir (42).

Osmanlılar döneminde konu daha da karmaşıktır. Bazı melâmî şeyhlerinin idam edilmesi, boğdurulması gibi olaylar bu topluluğu daha gizli ve kapalı bir cemaat haline getirmiştir. İlerde kendilerinden bahsedeceğimiz Bayramî melâmîlerinin müridleri üzerinde genişçe duran Semerâtu'l-fuad yazarı Sarı Abdullah Efendi (Öl. 1071/1660) Hamdun Kassar'dan hiç söz etmemiştir. Ruhü'l-beyan yazarı İsmail Hakkı Bursevî (Öl. 1137/1724) ise ilgili âyetleri tefsir ederken(43) bir «melâmetî gerçeği»ni âdeta unutmuş gözüktür. Menakıb-ı melâmiye-i Bayramiye adlı bir eser yazan Lâlîzâde Seyyid Abdülbaki Efendi (Öl. 1159/1746) ılımlı bir yol takip etmeyi tercih etmiştir.

İbn Arabî melâmiyeye tahsis ettiği Fütûhatu'l-Mekkiye'nin 309. babına şu ifade ile başlamaktadır: «Bu Resûlullah'ın (s.a.) ve Ebu Bekir Siddîk'm (r.a.) makamıdır. Şeyhlerden Hamdun Kassar, Ebu Said Harraz, Bayezid Bistamî bu makama ulaşmıştır». Devrinin sūfîlerinden Abdulkadir Geylânî'yi de bu makama ulaşmış bir sūfî olarak değerlendiren İbn Arabî ricalullahı üç ana grupta toplamaktadır :

1. Zâhidler. Zühd ve tebettüle önem veren, şeriatın kötü gördüğü vasıflardan arınmış âbidler. Bunlar hal, makam, ledünnî ilim, keşf ve esrar gibi meselelerle meşgul olmazlar.

2. Sūfîler. Bunlar birinci grupta bulunanlardan daha üstündür. Zühd ve takvada onlar gibi iseler de hal, makam, ilm-i esrar, keşf ve keramet konularında onlardan farklıdırlar. Kerametle kendilerini açığa vurmaları, liderlik ve önderlik yapmaları sebebiyle üçüncü gruptakilerden aşağıdadırlar.

3. Melâmîler. Sahih ilmin sahibi olan melâmîler en üst tabakayı teşkil ederler. İmtiyaz sayılabilecek herhangi bir davranışta bulunmazlar, insanlarla çarşıda pazarda beraber bulunurlar, fakat kalpleriyle sadece Allah'la beraberdirler. Sūfiyede bulunan bazı hal,

MELÂMETİYE

iddia ve kerametler bunlarda yoktur, meçhuldürler, gizli yaşarlar, dış halleri itibariyle avamdan görünürler. Bunların makam ve menzillerini Allah ortaya çıkarsaydı, insanlar bunları ilâh edinirlerdi.

Şaranî (Öl. 793/1390) el-Yevakıt'da İbn Arabî'yi takip etmiştir (44).

Melâmet konusuna Suhreverdî gibi yaklaşan Molla Câmî Nefahat'm giriş kısmında geniş bilgiler vermektedir (45).

Sûfî olmayanların melâmiyeye bakışları

Mutasavvıflardan bir kısmının ciddiye almadığı, sükut ettiği, diğer bir kısmının ise tenkit yönelttiği bir meseleye tasavvufî hayatın dışında olan âlimlerin tenkit yöneltmesini tabîî karşılamak gerekir.

Telbîsu İblis yazarı İbnu'l-Cevzî (Öl. 597/1200) melâmetî davranışın insanları suizanna sürüklediğini ileri sürerek şöyle demektedir: «Kendilerini melâmetî diye isimlendiren bir sûfî cemaatı vardır. Bunlar günahları küçümserler ve şöyle derler: Maksudumuz kendimizi insanların gözünden düşürmek, makam ve mansıptan kurtulmaktır. Halbuki bunlar bu davranışlarıyla şeriata aykırı hareket etmekte ve Allah katındaki makamlarından düşmektedirler. Bu tâife, içlerindeki çirkin şeyleri açığa vurmakta, güzel taraflarını ise gizlemektedirler. Bu çok çirkin bir şeydir» (46). Aynı yazar Sıfatu's-safve'de Hamdun Kassar'dan bahsederken tenkit yöneltmeden melâmiyenin önderi olduğunu ifade etmektedir.

Melâmîliği tefessüh etmiş bir kalenderilik olarak ele alan ve genelde iyilikleri saklamanın iyi bir davranış olduğunu söyleyen İbn Teymiye (Öl. 728/1328) şu değerlendirmeyi yapmaktadır: «Giderek bu anlayış değişerek fuhuş ve haramları işlemekle, farz ve vacipleri terk etmekle melâmî olabileceğini zannedenlerin türediği görülmektedir». Allah ve Resûlü'nün emirlerini yerine getirdiği için 'kınayanların kınamasından korkmayan» melâmî ile bunun aksine bir takım davranışlar içine girdiği için uğradığı kınamalara sabreden melâmî arasında fark olduğunu söyleyen İbn Teymiye'nin şu tesbiti de önemlidir: «Kalenderiye de melâmiye de müsbet ve doğru bir hareket olarak ortaya çıkmış fakat daha sonraki asırlarda bozulup dejenere olmuşlardır» (47).

Bazı araştışıcılar melâmiyenin köklerini Eflatun'un Devlet'inde görürken bazıları da bu anlayışı felsefî bir ekol olan ve geleneklere karşı çıkmakla tanınan Kinizm (Kelbiyun) ile başlatmaktadılar.

Sûfî mi yoksa melâmî mi üstündür

Fütûhat ve Nefahat'da yer alan ifadelerden de anlaşılacağı gibi tasavvuf tarihinde» sûfî mi üstün melâmî mi» şeklinde ifade edilebilecek bir konu tartışılmıştır. Suhreverdî'nin de Avarif'te aynı konuya temas ettiği bilinmektedir.

Sûfinin melâmîden üstün olduğunu kabul eden mutasavvıflara göre melâmî kendi tavırlarını halka göre ayarlamakta, iyiliklerini saklamakta, kötülüklerini ise açığa vurmaktadır. Sûfinin ise böyle bir meselesi yoktur. Çünkü onun gözünde halk değil Hakk vardır. Fena haline ulaşmıştır, eşya yok olmuştur, masiya ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla neyi kimden saklasın.

Karşı düşüncede olanlar ise tarikat mensuplarına «sûfî dervişleri», tekkelerine de «sufî tekkeleri» adını verirler. Onlar sûfîleri, şeriatla hakikat arasında kalakaldıkları için «Berzahiye» adıyla isimlendiriler.

Sûfilere göre melâmîlerin halka takılıp kalmaları, kınanmaya muhatap olabilmeleri için ömürlerini tüketmeleri acınacak bir durumdur. Melâmîler ise-tarîk-i şuttar ile-Allah'a giden en kısa, en sağlam, en çabuk ve en sıhhatli yol olarak aşk ve cezbe yolunu tercih ettiklerini söylerler.

İbn Arabî Fütûhat'da melâmiyeyi velâyet makamlarının en üst derecesi olarak ele almış ve şöyle demiştir: «Bunların üstünde sadece bir derece vardır, o da peygamberliktir» (48).

Takiyye ve melâmetiye

Takiyye, inanç ve kanaatını, bir zarar ve tehlike sezildiğinde gizleyerek değişik bir tavır almaya verilen isimdir. Şîlikte önemli bir yere sahip olan takiyye, bir anlamda olduğu gibi görünmemektir. Takiyye yapan şahsın kendi görüş ve kanaatını bu yolla halktan saklaması ile melâmîlerin iyiliklerini halktan saklamaları arasında bir benzerlik varsa da temelde benzerlikleri yoktur. Çünkü takiyye ya-

MELÂMETİYE

pan dinine, canına, mal ve inancına bir zarar gelmesini önlemek için bu yola baş vurmakta, kendisinin esas hüviyetini gizlemektedir. Melâmî ise belli bir kıyafet giymeyerek âdâb ve erkâna riayet etmeyecek tam tersine olmadığı gibi gözükmeye çalışarak esas hüviyetini, mânevi dünyasını saklamaktadır. Birincilerin gayesi, kendini ve inancını korumak, ikincilerin varmak istedikleri nokta kibir ve ri-yadan kaçarak ihlas noktasına ulaşmaktadır (49).

Melâmetiye bir tarikat mıdır?

Melâmetiye hareketi, belli şekil ve kalıplarla tasavvufî terbiyeyi öğretmek, yürütmek ve tamamlamak esasına dayanan tarikatların şekil yönünü reddettiği için, bu hareketin bir tarikat olup olmadığı zaman zaman tartışılmıştır. Tasavvufî muhit içinde oluşan mekteplere tarikat dendiğine daha önce temas edilmişti. Fakat tasavvuf tarihi açısından melâmetiye ayrı bir özellik arz etmektedir. Bu belli şekil, usûl, âdâb-erkân, tekke ve zaviye gibi şeklî hususları ve müesseseleri kabul etmediğine göre bütün unsurlarıyla bir tarikat olarak tarih sahnesine çıkmıyacak demektir. Bu vâkıayı esas alan hâkim kanaat şudur: Meâmetiye bir tarikat değil tasavvufî bir meşrebdir, bir anlayış biçimidir. Bu meşrep her tarikata belli ölçülerde tesir etmiştir. Her derviş belli ölçüde melâmîmeşreptir.

Melâmetiye bir tarikat olarak değerlendirilenler, bu tarikatın üç devresinden bahsederler :

1. Melâmiye-i Kassariye : Tarikat-ı aliyye-i Siddîkiye. Kurucusu :Hamdun Kassar (Öl. 271/884).
2. Melâmiye-i Bayramiye. Kurucusu: Bursalı Ömer Sikkînî (Öl. 880/1475),
3. Melâmiye-i Nuriye: Tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiye. Kurucusu : Muhammed Nuru'l-Arabî (Öl. 1305/1887).

Melâmetiye bir tarikat olarak ele alındığında diğer unsurlar da ardından gelmektedir. Nitekim Hamdun Kassar için verilen silsile şöyledir :

Hız. Muhammed,
Habib Karşî,
Muhammed b. Müslim,

Ebu İvaz b. Mansur Kûfî,
Fudayl b. İvaz,
Feth b. Ali Mevsilî,
Ebu Hüseyin Barusî,
Hamdun Kassar,
Abdullah b. Münazil (Öl. 330/941).

İkinci devre melâmîleri

Melâmiye-i Bayramiye Anadolu tasavvuf tarihi açısından çok önemlidir. Bu tarikatın piri Hacı Bayram Veli'nin müridlerinden Dede Ömer Sikkînî'dir.

Bayramî melâmîliği ile ilgili Lâlîzâde, Müstakimzâde, Sadık Vicdanî ve Abdulbaki Gölpımarlı geniş araştırmalar yapmış olduklarından (50) burada özet bilgiler verilecektir.

Bu devir melâmîliğinin başlangıcına dair muhtelif menkıbeler nakledilir. Bunların en meşhuru şöyledir: Hacı Bayram Veli'den (Öl. 833/1430) sonra meşhur müridi Akşemseddin ile Dede Ömer Sikkînî arasında meşrep farklılığı ortaya çıkar. Zikir meclisleri, kıyafet ve şekle karşı olan Sikkînî Akşemseddin'in yönettiği zikirlerle katılmaz, kendisi gibi düşünenlerle mecsidin bir kenarına çekilip sohbet eder. Bu durumu tasvir etmeyen Akşemseddin, onun kendileri gibi davranmasını ister, aksi halde Bayramî tac ve hırkasını geri alacağını söyler. Şeyhlerin ikisi de Göynük'de yaşamaktadır. Menkıbeye göre Sikkînî tac ve hırkayı cuma günü teslim edeceğine dair haber gönderir. O gün odun yığdırır ve büyük bir ateş yakar. «Buyurun ateşe girelim, keramet tac ve hırkada ise biz yanarız onlar kalır, değilse onlar yanar biz kalırız», der. Ateşe girer, semâ etmeye başlar, hırka ve tac yanar kendisine bir şey olmaz. Bu olaydan sonra Bayramî melâmîleri tac ve hırkaya kesinlikle ilgili duymazlar.

Sikkînî'den çok önceleri aynı topraklarda yaşayan Yunus Emre'nin şu beytinin akla gelmemesi mümkün değildir:

Dervişlik olaydı tac ile hırka
Biz de alır idik otuza kırka

Bayramî melâmîliği bu asırdan sonra vahdet-i vücud düşüncesinden büyük çapta etkilenerek aşk ve sohbe dayalı bir tasavvufi zevk ve neşe hayatım temsil eden coşkun sūfîler yetiştirmiştir. «Bi-

MELÂMETİYE

zim sözlerimizi Şeyh-i Ekber ve Mevlâna kulağıyla dinlemek gerekir» diyen oğlanlar şeyhi İbrahim Efendi bu noktaya işaret etmiş olmalıdır.

Safeviyenin bir kolu olması sebebiyle Bayramiye tarikatında aşırı ehl-i beyt sevgisi de görülmektedir. Bu fikirleri sebebiyle Bayramî melâmîlerinin ileri gelenleri Osmanlı sınırları içinde zaman zaman zor durumlarda kalmış, şeyhulislâmlığın sert tepkisiyle karşılaşmışlardır.

Ömer Sikkînî'nin vefatından sonra ona bağlananlar Ayaş Bün-yamin'e (Öl. 916/1510) uydular. Bundan sonraki meşhur Bayramî melâmîleri (kutublari) şunlardır: Pir Ali (Öl. 945/1530). Şikâyetler üzerine Kanunî Aksaray'a giderek kendisiyle görüşmüştür. İsmail Maşukî Pir Ali'nin oğludur. Müridleri çok kalabalıklaşınca 945/1539 yılı sonlarında oniki müridiyle beraber Atmeydam'nda başı kesilerek şehit edilmiştir : Şu beyit ona aittir :

Terk edip nâm u nişanı giy melâmet hırkasın
Bu melâmet hırkasmda nice sultan gizlidir

Alevî, hurufî ve bu yolda olan batınî hareketlerle beraber melâmîlere karşı da sert tedbirler alan Osmanlı idaresince Ahmed Sarban da sonra melâmîlerin müşsidi olan Ankaralı Hüsameddin de hapisanede ölmüştür. Ardından Hamza Balî Bosnevî de aynı akibete uğrayınca, bu yolun sâlikleri gizli bir tarikat hüviyetine bürünmüş ve Hamzavîler adını almışlardır. Bu idamlarda melâmîlerin şii oldukları, hükümeti yıkmayı planladıkları, gizli bir teşkilat oldukları, «Allah Allah» yerine «Ene'l-Hakk» diye zikrettikleri ileri sürülmüştür.

İdris-i Muhtefî adıyla meşhür olan Tırhalah Hacı Ali Bey'den sonra Sütçü Beşir Ağa'ya uyulmuş, bu zat da 1073/1662 de boğduru-larak denize atılmıştır. Seyyid Haşim (Öl. 1088-1677), Paşmakçızâde Seyyid Ali (Öl. 1124/1712), Şehid Ali Paşa (Öl. 1128/1716) bu yolun önderlerindendir. Bayramî melâmîleri arasında gerçekten büyük sūfî, âlim ve sanatkârlar yetişmiştir: Abdullah Bosnevî, Lâmekânî Hüseyin, Oğlanlar şeyhi İbrahim Efendi, Sunullah Gaybî, Neşatî Ahmed Dede, Seyyid Haşim, Sarı Abdullah, Cevrî, Lâlîzâde Seyyid Abdülbaki, Şeyh Galib'in babası Mustafa Reşid... bunlardan birkaçıdır.

Üçüncü devre melâmîleri

Üçüncü devre melâmîlerinin piri Muhammed Nuru'l-Arabî'dir. Mısır doğumludur. Rumeli'de birçok yerleri gezmiş, daha sonra Üs-

Dr. Mustafa KARA

küp'e yerleşmiştir. Halveti tarikatına girmiş, daha sonra Nakşî Abdullah'la Melâmî Derviş Mehmed'e de intisap etmiştir. 1305/1878 de Ustrumca'da vefat etmiştir.

Nuru'l-Arabî'nin tasavvufî yol ve usûlü, bütünüyle Bayramî melâmîlerine uymadığı için kendisine bağlananlara «mütelâmiye» (melâmîlik taslayanlar) adını vermişlerdir. İstanbul, Rumeli ve Anadolu'nun özellikle batı bölgesinde yayılmıştır. Melâmiye-i Nuriye Nakşibendiyenin bir kolu olarak da değerlendirilmiştir. Harirîzâde bu kanaattadır. Nuru'l-Arabî'nin Arapça ve Türkçe elli civarında risâlesi vardır. Ona göre sâlik için üç şey gereklidir: Mücadele, daimî zikir ve yaratılışın sırlarını kavramak. Müritleri tarafından Manastır, Üsküp, Ririzren, Tikveş, İştîp, Köprü, Doyran ve Selanik'de melâmî tekkeleri yaptırılmıştır. İstanbul'da ise Mevlevihâne Kapısı Tarsus Rifaî tekkesi ile Şehremîni Rifaî tekkesi zamanla melâmî tekkesi haline gelmişti. Melâmetiye bir tarikat olarak ele alınmadığı için tarihî katlara göre yapılan tekke listelerinde melâmetiye tekkelerine raslanmamaktadır.

Bu üçüncü devrede melâmîliğe belli bir nisbette âdâb-erkân ve rüsûm girmiştir. Bu devre melâmîleri arasında Türk sanat ve edebiyat tarihi bakımından şahsiyetler bulunmaktadır. Bunların başında şüphesiz Tıbyan müellifi Harirîzâde Kemaleddin (Öl. 1299/1881), Ali Urfî (Öl. 1305/1887) ve Bursalı Mehmet Tahir (Öl. 1343/1924) gelmektedir. Bunlardan başka Abdurrahim Efendi, Abdülkerim Efendi, Ali Rıza Efendi, Faik Muhammed (Öl. 1315/1897), Salih Rifat (Öl. 1326/1908), halk şairi Aşık Vasıfî sayılabilir.

İkinci ve üçüncü dönem melâmîleri Anadolu-Rumeli tasavvuf tarihini derinden etkiledikleri halde diğer İslâm ülkelerine pek yayılamamışlardır. Bunun için İslâm dünyasında melâmetiye üzerine yapılan araştırma ve incelemelerde son iki döneme temas edilmektedir. Bu arada şunu belirtelim ki Anadolu sahasında araştırma ve inceleme yapan kişiler de Afrika'dan Endonezya'ya kadar uzanan topraklarda doğup gelişen tasavvufî hareketlerden ve tarikatların uzantısından pek haberdar değillerdir. Bu durum tasavvuf ve tarikatlar tarihi açısından büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

Melâmiyede, özellikle Bayramî melâmîlerinde seyr u sülûk aşk ve cezbe iledir. Sohbet esastır. Kalbe bakıcı adını alan mürşidin bakışı sâlikin cezbe tutulmasına sebep olur. Feyiz bakışla müride aktarılır. Kalbe bakıcı da ancak zamanın sahibi kabul edilen zat tarafından görevlendirilir. Sohbetler mescidde olabileceği gibi kahvehanede, evde de olabilir. Melâmîler kendi yollarının esma değil mü-

MELÂMETİYE

semma olduğunu söylerler. Yani tasavvufî terbiye Allah'ın belli isimlerini belli sayıda zikretmek değil, bizzat o isimlerin sahibini sevmekle O'na ulaşmanın daha sıhhatli olacağı kanaatindedirler. Melâmîlerin hepsi sosyal hayatta bir işi gücü olan kişilerdir. Tekkede oturmak, vakıfla beslenmek tasvip etmedikleri bir husustur. Bu tavırları tasavvuf tarihindeki iktisadî unsurları yakalamaya çalışan âlimlerce önemli bir husus olarak görülmektedir. Bu noktada melâtiye fütüvvet teşkilatıyla aynı paralelde görülmüştür.

Melâmetiyenin kesinlikle karşı olduğu hususlardan biri keramet göstermektir. Gizliliği esas alan bir düşünce sistemi için bu gayet tabiidir. Ebu Ali Keyyal'in melâmetî olduğunu kaydeden Molla Câmî, «Onu kerametle medhetmek olmaz. Çünkü onun şanı kerametden ulu idi» cümlesini ilave etmektedir. Gaye keramet değil vuslatır (51).

Melâmî şeyhlerinden rivayet edilen kerametlerin toplamı çok sınırlıdır. Melâmetîler herkesi kendinden üstün görür, kimseyi küçük görmez. Hemen bütün kaynaklarda Hamdun Kassar'm şu sözü nakledilir: «Nefsim Firavun'un nefsinden daha üstündür diyemem ama gönlümün onunkinden daha üstün olduğunu söyleyebilirim. Bir kimse nefsinin Firavun'un nefsinden daha hayırlı olduğunu zannederse kibir ve gurur sahibi demektir».

Melâmiyede rabıtaya «gönül beklemek» adı verilir ve zamanın kutbuna gönül vererek dünyevî şeylerden arınmanın yolları araştırılır. Kendilerine mahsus evrad, ezkâr yoktur. Mürşid müride bakar, kabiliyetine göre çeşitli yollarla onu terbiye eder. Farz ve sünnetlerin dışında fazla ve nafiye ibadetle de meşgul olmazlar. Gaybî'nin ifade ettiği gibi bu yolun temeli mahabbet, âyinleri sohbet, gayeleri ise marifettir. İlk zamanlar mahabbette fena, sonra sohbe devam etmekte vefa, sonunda da marifette beka vardır. Gaybî'nin mürşidi İbrahim Efendi ise şöyle diyor: «Esmâ, riyazet, bedenî mücahede ve diğer zâhirî amellerle Hakk'â vuslat, zayıf bir karıncaya binip kaf dağına çıkmaya azmedip ankayı bulmaya benzer, fakat muhabbet ve fena ile Hüda'ya talip olmak per-i ankaya binip kaf dağına teveccüh etmeye benzer. Eyne's-süreyya ve's-sera.

Melâmîler ile Kınıklar (Kelbiyun) arasındaki benzerliklere değinen Şemseddin Samî ise Kamus-i Türki'de şöyle demektedir: «Hükema-yı kelbiyûn mesleğine karîb bir meslek-i kalenderaniyi ittihaz eden tarikatlardan biri».

Edebiyat ve melâmetiye

Türk edebiyatını özellikle de dinî-tasavvufî edebiyatı çok geniş olarak etkileyen unsurlardan biri de melâmetiyedir. Melâmî olarak bilinen sûfilerin dışında genellikle ehl-i tarîk olanların şiirlerinde de bu meşrebin tesirlerini görmek çok kolaydır. Tarikatlarda bir taraftan tac ve hırkanın faziletlerine dair eserler yazılırken diğer taraftan da melâmîler ve melâmîmeşrep sûfilerce bunlarla bir yere varılamıyacağı sözkonusu edilmiştir.

Uram aşk odunu cânâ
Nite ki yana pervane
Olam şöyle ki pervane
Melâmet ihtiyar idem

Eşrefoğlu (Kadiri)

Melâmî düşüncüyü en güzel şekilde işleyen şair-sûfilerden biri de hiç şüphesiz Yunus'tur :

Ar namusu verdim yele melâmetlik aldım ele
İşk ile geldim bu yola giderim ben kime ne

Dervişlik olaydı tac ile hırka
Biz de alır idik otuza kırka

Bir beктаşı şairi şöyle diyor :

Herbir tarikattan istifa ettim
Tarîk-i Huda'ya iltica ettim
Ey Harabî Hakk'a iktida ettim
Şükür Bektaşiyu'l-melâmî oldum

XVI. asır sûfilerinden biri ise şöyle demektedir :

Ümmi Sinan yol ayan
Oluptur belli beyan
Dervişlik yolu heman
Tac ve hırkası değil

MELÂMETİYE

Çağdaşı Eroğlu Nuri ise aynı fikri şöyle dile getiriyor :

Kul kulluğun kıl eda
Edhem'i bil ey dede
Tac ve tahtını feda
Kıldı bu dervişliğe

Halvetiyeden Mısriye kolunun piri kabul edilen Niyazî-i Mısırî melâmî düşünceye tahsis ettiği bir şiirinde şunları söylemektedir :

Gel sofi çıkar sofu kıl insaf
Ko sûret düzmeyi kıl içini saf
Değil vallahi mürşidlik bu resme
Kemal ehline yakışmaz bu evsaf
Hurûfa bakma ondan içeru bak
Nefistir can değildir nûn u kaf

Ârif oldur halkı başına üşürmek istemez.
Gönlü cümle halk içinde Hak ile yeksan gerek

Safyalar tutabilecek bu tarz şiirlere Halil Ağa'nın manzumesiy-
le son verelim :

Huda hakkı bırakmam hiç bu râhı
Gönül buldu bu râh içre o mâhı
Bizi medhet diler zemmet kemâhı
Melâmîyem bayramîyem melâmî

Atar hoca müdam seng-i melâmı
Selâm vermez kesip bizden kelâmı
Gerekse ver gerek verme selâmı
Melâmîyem bayramîyem melâmî

Resûlüllah çekip bunca melâmet
Cemî ashâb çekip bunca melâmet
Kamu uşşak çekegelmiş melâmet
Melâmîyem bayramîyem melâmî

Dr. Mustafa KARA

Senin aşkın kime düşse ilâhî
Denür mecnun veya zındık melâhî
Seni sevmek imiş cürmü günahı
Melâmîyem bayramîyem melâmî

Atarlarsa bunun gibi nice taş
Bilur açık gelen taşa tutar baş
Habibullah sünnetidir bu kardaş
Melâmîyem bayramîyem melâmî.

Melâmîler, iktisadî hayat ve Ülgener'in değerlendirmesi

Melâmetiye tasavvufî bir anlayış ve meşrep olarak cemiyet hayatının iki önemli sahasıyla ilgilidir: Ahlâk ve iktisat. Tasavvufî ahlâk yoluyla cemiyetin ahlâk yapısına ve anlayışına tesir ederken iktisadî hayatın gelişmesine de müsbet yönde etki etmiştir.

Melâmetiye ahlâkî sahada alçak gönüllü, mahviyetkâr, şan, şöret ve makam düşkünü olmayan, derunî-ruhanî hallerini gizleyerek gönül dünyasını zenginleştirmeye gayret eden, şahsiyet yapmayan, kınayanın kınamasından korkmayan, doğru bildiğini söyleyen, ıhlâslı, samimi ve sağlam karakterli insanların yetişmesine yardım etmiştir. Tenkit ve kınamalardan korkmayan bu insanların açıklı-sözlülüğü fikirlere de berraklık getirmiştir. Bu açıdan ilmî ve fikrî hayatın gelişmesi ile melâmî neşe arasında da irtibatlar bulmak mümkündür.

Melâmetiye ile gelen menfi unsurlara daha önce yer yer temas edilmişti. Bu hususlar da şöyle özetlenebilir: Kınanmayı temin düşüncesi bir çok melâmîyi dinî emirlere ve yasaklara karşı lakayd ve laubali bir hale getirmiş, bu meşrebi de dinî hayatın uzağma atarak tefessüh etmesine, çökmesine yol açmıştır.

İktisadî hayatta oynadığı rol tasavvuf tarihi açısından da önemlidir. Genelde olmasa bile bazı asır ve muhitlerde dervişler ve mutasavvıflar tekke vakıflarıyla geçinen veya geçimini dilenerek temin eden bir cemaat olarak görülmektedir. Melâmîler ise kendilerinin derviş olduğunu gösterebilecek en küçük belirtilerden bile şiddetle kaçındıklarından bizzat hayatın içine girmişler ve bu «melâmet hırkası» ile kendilerini gizlemişlerdir. Bu anlayış onları iktisadî ve sos-

MELÂMETİYE

yal hayatın içine itmiştir. Yoksa melâmetiye doğrudan iktisadî bir hareket değildir.

*
**

Daha önce melâmiye ile ilgili elimizde bulunan en eski metinler olarak kabul edilen Sülemî ve Hucvirî'nin düşüncelerine temas edilmişti. Bu çalışmayı çağımızda melâmîlik üzerine yapılan bir tahlil ile bitirmek istiyoruz.

Merhum Sabri Ülgener **Din ve zihniyet** adlı mühim eserinde müslüman toplumların, özellikle de Osmanlı toplumunun zihniyetinin oluşmasında tasavvufî düşüncenin tesirlerini çok dikkatli bir şekilde tahkik ve tahlil etmiştir. Bu eserde vukufu tesbit edildiği gibi, tasavvufî düşünce bir yönüyle iktisadî hayatın gelişmesine menfi yönde etki ederken yine tasavvufî muhitin içinden gelen diğer bir cereyan da iktisadî hayatın gelişmesine müsbet yönde katkıda bulunmuştur. İşte bu cereyan melâmîliktir.

Şimdi merhum hocamızı bir defa daha rahmetle anarak tekrar dinleyelim : (Din ve zihniyet, s. 80-87).

Aslında, düşünce ve davranış normlarını kendi görüş açıları içinde yoğurup şekillendirme savaşı veren iki uç karşısında olduğumuzu söylemek yanlış olmayacaktır.

1. Biri, gidişi içe ve derine dönük bir «bâtın» huzuruna çekip götürmenin ve din kurallarını dahi aynı suretle içe dönük bir yorum süzgecinde eğip bükerek sırasında politik ihtiraslara kılıf uydurmanın hesabında : Bâtınlık ve ötesi (önünü boş ve serbest bulduğu yerde moral nihilizmin en ileri ve sivri ucuna «ibâhet»e - kadar varmaya hazır (15).

2. Öbürü savruk, başıboş gidişi göğüsleyebilir miyiz, hesabıyla kendilerini ibânet kervanının önüne atanlar : Boş ve âtil durmayıp aralıksız çalışma ve uğraşmanın ısrarlı takipçi ve savunucuları; biraz önce sözünü ettiğimiz sûfilerle beraber, toplu olarak başta gelen isim : Melâmîlik! belki (ve büyük bir ihtimal ile de öyle) tek bir tarikat olmaktan çok başka tarikatlara yol göstermiş bir zevk ve meşrebin adı! Melâmi Hakk'a yakınlığını halkın dışında belli bir davranış ve özel kıyafetle sergilemeyi asla düşünmeyerek, herkesle beraber ve herkes gibi işi gücü peşinde; kulluğunu ise arada sessiz

sedasız yerine getirmekle meşgul! Daha kısası: Görünürde halk'la, gönülde Hakk'la beraber! Sade ve son derece gösterişsiz yaşantısı içinde çalışma ve üretmenin -kalvinist çizgiden geri kalmayan- ısrarlı takipçisi!! Kıyaslama, istenirse, daha da ileri götürülebilir: Melâmi Tanrı varlığında benliğini ifnâ etmeyi gaye olarak muhafaza ile birlikte, irade ve hareket tarafına yine de bir çıkış ve boşalma fırsatı arayıp bulmayı elden bırakmamıştır: Kendi başına belki bir «hiç»; fakat bütün o hiçliği ile beraber emânet aldığı Tanrı kudretinin taşıyıcı ve âleti olarak «var» oluşun tam ve eksiksiz bilincine sahip! Sözü yine Mevlâna tamamlar : «Kendinde olan kudreti gör ki bu kudret ondandır!»

Melâmiliğin kişiye ve kişilik değerine bakış açısını da bir çizgiden öteye geçmemiş ve belki yarım kalmış da olsa- yukardaki özelliklere bağlayabiliriz. Halk içinde zikir ve âyin tarafı ile göze görünme ve dikkati çekme tutkusundan arındırılmış insan, yerine göre hareketlerinin iyilik ve kötülük ölçülerini de başkalarının takdirinden değil, kendi vicdanından alabilirdi. Ününü işittiği şeyhe kavuşmak için işini gücünü bırakıp uzak diyarlara giden dervişe şeyhin ilk sözü: «Sana yeryüzü dar mı geldi ki...» ve arkasından: «var halini Allahla tashih eyle tâ kim ol seni Allahın gayrına meşgul eylemeye dahi halkın sözü ile kendin için olan işi terk etme... Çünkü halini Allaha tashih eyleyesin ol sana kendine varacak yolu gösterir...!» «Halkın medhine de, kabul ve reddine de aldanma ki onlar yol vuruculardır». O halde: «Her dem ahvâlini açık ve gizli teftiş eyleyip ondan her ne kim yanında muhakkak ola onunla karar kıl» (16). Görünüşe bakılırsa, hepsi de değer hükümlerini kendi vicdanında arayan, yalnız kendi mantığı doğrultusunda yol almaya kararlı insan modeline -«self made man» örneğine- kapı aralayan satırlar! Ancak, aralanması ile kapanması da neredeyse bir olmuş. Yukardaki satırların benzerine tasavvuf ve menâkıp kitaplarında pek bol rastlayabileceğimiz hayaline kapılmayalım. Fakat, nasıl olursa olsun, hareket ve davranışlarında başkalarına bağlı ve bağımlı insanı -zamanla ağır basacak olan o- melâmiliğin dışında ve uzağında aramalıdır.

*
**

Farklı devreleri ve temsilcileri ile melâmiliği bu sahifalarda uzun boylu inceleyecek değiliz (17). Hicretin ikinci yüzyıl sonlarından başlayıp Horasan ve Türkistan içlerine kadar nüfuz ve manevî

MELÂMETİYE

hükümranlığını sürdürdüğü ve arada Mevlâna'nın kişiliği ile etkilerini mevleviliğe kadar uzattığı bilinen hareketin burada sadece iş ve meslek ahlâkımdaki izlerini gözden geçireceğiz. Özellikle ikinci devre melâmiliği diye anılan Bayramiyye kolunda (Hacı Bayram'm başını çektiği dalda) bu izler hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır. En kısa ve belirgin çizgileri ile söylemek gerekirse: Dünya, melâmi için, bir haz ve zevk ortamı olmadığı gibi günah ve kusurlarına bulaşmamak için uzağında durulması ve kaçınılması gereken bir «ölümlü dünya» da değildir; tam tersine istenmek, şekil ve düzen verilmek üzere mü'minin önüne serili bir madde ve malzeme yığındır. Dünya ki, bir yanı ile, Tanrının madde ve insan halinde zuhûru, onlarla kendini açıklayışı (zuhûru ilâhî ve aynı hüviyet!) demek (18); o halde dışında ve uzağında değil, rızâ ve hoşnutluğunu celbedecek işlerle dosdoğru içinde ve ortasında olmak lâzımdır. Fakat dahası var. Dünya diğer bir yanı ile de beşerî ihtirasların birikim ve odak noktası olarak altedilecek bir düşman, bir hasım kuvvet... Ama o haliyle de önünden kaçarak değil, içinde kalıp zararlı tesirleri ile savaşıarak altedilecek bir hasım! Madem ki manevi varlığını «masivâ»ya (Hakk'tan öte her türlü ilgi ve ilişkiye) karşı korumak ve ona kapılmamak gerekiyor; bu ondan elini eteğini çekmek ve devamlı kaçmakla değil, etrafım saran geçici, fâni tezâhürleri ile durup dinlenmeden uğraşmak ve pençeleşmekle mümkün olur. Savaşmak için düşmanın da savaş alanında olması şarttır.

Dünya, demek oluyor ki, ister Tanrı varlığının tecellisi, ister türlü kötülükleri göğüslenecek bir hasım olarak alınsın, iman ehli için atlanıp geçilecek bir durak değil, kâh tecelli neşvesini tadarak kâh «masivâ» tarafıyla boğuşarak içinden bir adım sıyrılmamak gereken bir varlık görünümünü sürdürür. Bütün bunlar, topluca, kişiyi dünya dışına değil içine çeken motiflerdir. Melâmi için çile, zühd ve türlü yollarla dünyayı terk etmek diye bir şey yoktur. İkinci devre melâmilerinden Sarı Abdullah Efendi söyler: Melâmiliğe gönül vermiş kişi «elkâsibü habibullah» gereğince dünya işlerinden bir meşrû kâra meşgul olmak lâzımdır. Ve ancak menzile (eve) geldikte ikilik pasını üzerinden silip atmak üzere Hakk'a teveccüh ve niyaz eylemek gerekir (19). Yine aynı yerde: Tarîk-i Hakk erleri üçü-beşi bir araya gelip gönüllerinden «masivâ» muhabbetini atmak üzere dahili sohbet olduktan sonra «Allahın fazlından taleb-i rızık eyleyin», kavli kerîmi üzere herkes dağılıp kârlarına meşgul olalar». Yine o yolda: «Tarîk-i Hakk erlerinin menzili ya tevekkül iledir yahut kış

iledir. Ama tevekkül ehl-i fenâdan gayre câiz değildir ... zamanımızda tam ve mutlak tevekküle kulun gücü yetmeyeceği malûm olmakla 'elkâsib-ü habib-ullah' kavlince kesb-i helâl etmek şarttır». Nefehât-el Üns'de tasavvuf büyüklerinden birine atfedilen şu sözler de o cihetten manalıdır. İlim ve ibadetle meşgul olanlar cihanda çoktur.. «Sana faide ondandır ki her gün akşama dek halkın beğendiği işde olasın ve her gece sabaha dek Hakk'm beğendiği amelde olasın» (20). Melâmilik felsefesinin temel çizgisini belki en açık olarak yine Nefehât-el Üns'de okuyacağız. Ebu Said Ebül-Hayr'e «...falan kimse su üzerinde yürür dediklerinde filan kuş dahi su üzerinde yürür deyu buyurdular ve falan kimse bir lâhzada bir şehirden bir şehre varır dediler şeytan dahi bir nefeste maşrıktan mağrıba varır dediler. Pes bunlarda kıymet olmayacak ehlullah kimlerdir? deyu sual ettiler. Buyurdular ki halk içine karışıp alış veriş eyleyip bir lâhza hüdü'dan gafil olmaya; velilik rütbesi budur dediler» (21). Kur'an'm «o kişiler ki ticaret ve ahm satım Allah'ı anmaktan kendilerini alıkoymaz» (Nur sûresi, âyet 37) hükmüne uyarak «vahdet»i kesret»te (çokluk ve kalabalıkta) aramanın sakıncası kalmayacaktı. Öyle olunca «her gün akşama dek halkın beğendiği işte» olmanın iman ve itikat tarafına zarar vereceği düşünülemezdi.

Bütün şu örnekleri ile iş ve çalışma, dikkat etmeli ki, yalnız göz yumulan bir dünya alâkası değil, tam tersine vazife bilinci haline getirilmiş ve neredeyse ibâdet derecesine yüceltilmiş bir meşguliyet olarak karşımıza çıkıyor. Canlı bir örneğini yine Nefehât-el Üns'den alabiliriz. Sûfî büyüklerinden biri için anlatılır: «..âdemlerine etti şol işi işlediniz âletleri filan yere iletiniz, işte ben dahi size erdim». Vakanın şahidi anlatmaya devam eder: «ol bu cümle işleri bir satte işledi ben şaşırıp kaldım. Benden yana dönüp etti ey oğul beni sabah mescitte gördün şimdi hüdü-i taalâyı artık zikreylerim sabah mescitte olduğumdan. Her vakit ki bir kâr'a meşgul olaydı hiç selâm cevabından gayrı kimseye söz söylemez idi ve derdi ki ben ücrete tutulmuş bir kişiyim eğer selâmın cevabı vâcip olmasaydı hergiz cevap vermezdim» (22). Bütün bunların gerisinde nasıl bir «hikmeti ilâhiye»nin yattığı da açık seçik ortadadır: «Hakk taalâ bu toprağı ve tarlaları hikmetle yaratmıştır ve diler ki mamûr ola ve halka faide erişe ve eğer halk hileydiler ki imâreti terk etmekten ve zemini muattal komaktan ne günah hasıl olur hergiz komayalar ki onun esbâbı zâyî ola Her kimsenin ki bir yeri ola ki ondan her yıl bin batman buğday hasıl olmak mümkün eğer taksir ve ihmal ile dokuzyüz bat-

MELÂMETİYE

man hasıl ede ve onun sebebi ile ol yüz batman kalktan irâğ ola ol miktar ondan mütalebe olunur (istenir). Ve eğer bir kimsenin bir malı ola ki dünyaya ve onun imâretine meşgul olmaya ... ve terki imâre-i zemin eyleye ve onun adımı terk ve zühhd koya şeytana uymaktan gayrı bir nesne değildir: hiç bîkâr âdemden ednâ kimse yoktur!» (işsiz güçsüzden aşağılık kimse yoktur) ... «ve yine ol demiştir ki şol dervişler ki işe meşguledir gerektir ki içlerine girmeye battal'a yol vermeyeler ki bir merd-i bîkâr yüz merd- derkârı kârdan alıkor!» (bir işsiz güçsüz yüz işgüç sahibini iştan ahkor) (23).

Gözden geçirilen örnekler çalışma ve helâlinden kazanmanın ibadet derecesinde kutsallık kazandığına şüphe bırakmıyor. Örnekleri ile ilk bakışta ibadet ve kisb arasında bir denge kurma manasında da yorumlamak hatıra gelir. Gaye «ibadeti esas ittihaz etmek, fakat bununla beraber kimseye muhtaç olmamak için ibadetten hâli kalan vakitleri te'min-i maişet edecek bir meşgaleye hasreylemek» (24) olduğuna göre, sonuca varmanın yolu en azından gündüzle gece arasında bir ayırım yapmaktan ibaret görünür: Gündüz iş, gece zikir ve ibadet!! Öyle olmakla beraber, bir adım daha atarak ibadette kisbi aynı çatı altında birleştirmek de hatıra gelir: Âtıl durmayıp sebeplere bizzat el atmak tam ve katıksız kulluk (ubûdiyyet-i mafıza) demek olduğuna, hatta «mescit haricinde hudâyı daha artuk zikreylemek» kabil olduğuna bakılırsa, ibadeti rızık ve maişet tedârikinden aynı ve onun zıddı olarak görmek için bir sebep kalmaz. İbadet kişinin dışında değil, içinde ve ortasındadır. Ve ikisi de aynı kurala bağlıdır: İster ibadet tarafı, ister rızık ve maişet yanı, cehd ve irade her ikisinde de sonuca varmanın vaz geçilmez ön-şartı ve belki ilk adımdır. «Kisb»in (her iki manasiyle: gerek dünyalık peşinde koşmanın, gerek sevap peşinde hayırlı işlerle uğraşmanın adı olarak) büyük sûfilerce daima el üstünde tutulması bundandır. Kâr ve kisbsiz rızık da tıpkı ibadetsiz sevap gibi bir ham hayalden öteye geçmez. Gerisini Mesnevi'nin ünlü şârihinden dinleyelim: «Evvel ekmeyip biçmek ham tamâdır ... Ham tamâ' budur ki ol bir filan kimse nâgehan bir hazine buldu ben hem ar isterim ve kâr ve kisb ve ziraat ve dükkân istemezem. Belki bilsây ve kisb ve lâ içtihad ol kâm bulan ne kâr ne dükkân ki bunlar lâzım değildir diyesin... Genç ve mal bulmak baht ve devlet işidir ve ol hem nâdirdir ve nâdir üzere hükmetmek câiz değildir. Beher hal kisb etmek gerek madam ki ten kaadirdir» 25 Melâmi ulularının gündelik yaşayışı yukardaki satırların ta-

bir doğrulanışı olarak alınabilir : Melâmi kutuplarından Ankaravî Hüsameddin ziraatle meşgul ve cami yaptıracak kadar dünyalığa sahip idi. İdrisi Muhtefi ticaret ederdi(26). Ve ilâve etmek lâzımdır ki hiç bir melâmi büyüğü kendisine zâviye kurup sadaka ve dilencilikle geçinmeği düşünmemiştir (27).

**

Örnekler daha istenildiği kadar çoğaltılabilir. Hepsi de el emeğinin ve çalışmanın kendi öz ve cevherinde derinlemesine ve -ilâve edelim- batıdakinden hiç de geri kalmayan bir değer taşıdığına açık ve şüphe götürmeyen delilleridir.

Fakat bütün bunlarla beraber yine de sormamız gerekecektir :

Sayılan örnekler bizi nereye kadar götürür? Melâmilik iş ve çalışma merkezlerinde ve özellikle esnaf dediğimiz geniş artizan toplulukları içinde ne derece belirgin ve kalıcı izler bırakmıştır?

Sorunun cevabı her halde sözü edilen fikirlerin yaygınlığına ve kütleyi temsil gücüne göre değişir (sah. 28'de 11 numaralı notla karşılaştırın). Bu açıdan bakınca, melâmiliğin etki alanının ve hitap ettiği kütlenin oldukça dar ve sınırlı kaldığı gözden kaçmayacaktır. Her şeyden önce, zikir ve âyinden çok felsefe ve irfan tarafına ağırlık verildiği için melâmilik bildiğimiz çizgileri ile ancak büyükçe irfan ve kültür merkezlerinde tutunabilmiş, oralarda dahi «tavan»da sınırlı bir azınlığa seslenmekten öte «taban»da sürekli izler bırakmamıştır.

Melâmiliğin dağınık ve üstü örtülü kalmasına karşılık geniş bir yelpaze halinde bâtmiliğe açılan tarikatların çepçevre kuşattıkları kütle çok daha kalabalık ve yaygındır. Bir ucu küçük şehir ve kasabaların esnaf topluluklarına, bir kısmı yeniçeri ortalarına, geri kalanı irili ufaklı şehirlerin orta sınıf halkına kadar uzanmıştır. Tasavvufî kütle üzerine etkisini daha çok bu kanallardan yürütmüş olabilirdi. Etki sahipleri, köy ve kasabalara kadar kalabalık yığınlar içine nüfuz etmeyi başarmış cezbe ve telkin (yerine göre tahrik) sahipleri ki hemen hepsi de din ve toplum kurallarında alışılmışın uzağına düştükleri nisbette sünni-şer'î çevrelerin ve merkezî otoritenin devamlı takibine uğramışlar Massignon'un dediği gibi, moral ve entelektüel çapları ilk büyük sûfilerin bir hayli gerisinde. Buna karşı

MELÂMETİYE

geniş ve yaygın toplum katlarının ve özellikle alt tabakanın yaşayışındaki payları inkâr edilemeyecek kadar açıktır (28). O derecede ki, perdeyi bir yanından aralayıp altına ve derinlerine inen araştırmacı değişik etki kanallarına açılan yolda önemli ipuçları bulmakta gecikmeyecektir.

Biz ipuçlarından şimdilik -yakalayabildiğimiz kadar- bir kaçına eğilmekle yetineceğiz. İzlerin bir kısmı, özellikle esnaf katında, açık ve gözler önündedir. Kalanı -bize öyle geliyor- çağımızın maddeleşmiş dünyasında zamanla bilinç katlarının altına sürülmüş ve kalm bir sis perdesi altında gözle seçilemez hale gelmekle beraber, ayıklanıp ortaya çıkarılması dikkatli bir göz için imkânsız olmayacaktır.

DİPNOTLAR

1. bk. Lisanu'l-Arab, XII, 557; Türk lugatı, IV, 273 (1945).
2. bk. İsrâ 17/29, 39 İbrahim 14/22; Müminun 23/6; Mearic 70/30; Safat 37/142; Zâriyat 51/40; Kalem 68/30.
3. Afifi, et-Tasavvuf, s. 268 (Beyrut ts.).
4. Şah-ı Horasan tabiri ise Şianm 8. imamı Ali Rıza için kullanılır. Melâmiler Horasanî şeklinde anıldığı gibi Bağdat sûfilere de Irakiler diye anılmışlardır.
5. Hucviri, Hakikat bilgisi: Keşfu'l-mahcûb, çev. S. Uludağ, s. 281 vd. (1982).
6. Feridüddin Attar, Tezkiretu'l-evliya, s. 384 (Tahran ts.).
7. Muhammed Celal, et-Tasavvufu'l-İslâmî fi Bağdad, s. 87 (Mısır 1972).
8. Tezkire, s. 26, 27.
9. Kuşeyri, Risâle, çev. S. Uludağ, s. 142-143 (1981).
10. Risâle, s. 396.
11. Tezkire, s. 422.
12. Mustafa Kamil Şeybi, es-Sıla beyne't-tasavvuf ve't-teşeyyü', s. 515-16 (Mısır 1969).
13. age., s. 516. Seyyid Şerif Cürcanî «melâmetiye» maddesinin sonunda kudsi hadis olarak rivayet edilen şu ifadeye yer vermiştir: «Veli kullarım kubbelerimin altındadır. Onları benden başkası bilmez». Tarifât, s. 156 (İst. 1300).
14. Risâle, s. 237.
15. Keşfu'l-mahcûb, s. 224; Tezkire, s. 394.
16. Keşfu'l-mahcûb, s. 293.

MELÂMETİYE

17. Sülemi'nin Kitabı'l-fütüvvet adlı risâlesini Süleyman Ateş tercüme ve neşretmiştir: Tasavvufta fütüvvet (1977).
18. İbn Arabî, Fütühâtü'l-Mekkiye, IV, 61, nşr. Osman Yahya (Mısır 1972).
19. Sühreverdî, Avârifü'l-maarif, s. 77 vd. (Mısır 1966).
20. Keşfu'l-mahcûb, s. 133. Kalenderiye için bk. Hatib Farsî, Menakıb-ı Cemaleddin-i Savî, nşr. Tahsin Yazıcı (1972). Daha sonra Makrizî da Avârif'deki bilgileri iktibas edecektir, bk.Hitat, II, 432-33.
21. Keşfu'l-mahcûb, s. 219-21; Tezkire, s. 348.
22. Risâle, s. 135; Keşfu'l-mahcûb, s. 222; Tezkire, s. 357.
23. Risâle, s. 199; Keşfu'l-mahcûb, s. 225; Tezkire, s. 391, 398; Şarani, Tabakâtü'l-kübra, I, 70 (Mısır ts.); Câmî, Nefahâtü'l-üns, s. 111.
24. Keşfu'l-mahcûb, s. 148; Tezkire, s. 403.
25. Hilyetu'l-evliya, X, 231; Keşfu'l-mahcûb, s. 149; Tezkire, s. 403.
26. Risâle, s. 138; Kevakib, I, 221; Şarani, I, 72.
27. Risâle, s. 138; Kevakib, I, 220; İbnu'l-Cevzî, Sıfatu's-safve, V, 122.
28. Sülemi, Tabakâtü's-süfiyye, s. 125, nşr. Nureddin Şeriba (Mısır 1953).
29. Sülemi, s. 128; Risâle, s. 139; Sıfat, V, 122; Tezkire, s. 402; Kevakib, I, 221.
30. Risâle, s. 140.
31. Keşfu'l-mahcûb, s. 240.
32. Kevakib, II, 37.
33. Risâle, s. 141; Tezkire, s. 475.
34. Tezkire, s. 475; Şarani, I, 74.
35. Tezkire, s. 382.
36. Tezkire, s. 387.
37. Kevakib, II, 53; Şarani, I, 92.
38. Risâle üzerine R. Hartman tarafından yapılan bir inceleme (Der İslam, Nisan 1918) Köprülüzâde Ahmed Cemal tarafından Türkçeye çevrilmiştir. bk. Darulfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Nisan-Mayıs 1340. Ömer Rıza Doğrul bu tercümeyi beğenmemekte ve bazı yanlışlarına işaret etmektedir. Fakat Melâmetiye risâlesinin mütercimi olan Doğrul'un tercümesi hakkında da çok şey söylenebilir. bk. Ömer Rıza Doğrul, İslâm tarihinde ilk melâmet (ts).

39. Süleminin risâleleri, çev. S. Ateş (1981).
40. Keşfu'l-mahcûb, s. 143-152.
41. Telâbâzi, et-Ta'arruf (Kahire 1980, çev. S. Uludağ, Doğu devrinde tasavvuf (1979).
- 41a. Risâle, s. 138.
42. Bakli, Meşrebu'l-ervah, nşr. N. Hoca (1973).
43. Bursevi, Ruhu'l-beyan, II, 406; X, 243-44.
44. Şarani, II, 75. İlerde temas edileceği gibi ikinci ve üçüncü dönem melâmilerinde vahdet-i vücud tarzındaki bir tasavvufi düşüncenin hakimiyeti ile İbn Arabi'nin bu tasnifi arasında irtibat kurmak kolaydır. Günümüz melâmileri de aynı yoldadır.
45. Nefahât, s. 20-21.
46. İbnu'l-Cevzi, Telbişu İblis, s. 363 (Dimaşk 1396).
47. İbn Teymiye, Mecmuu fetavâyı İbn Teymiye, XXXV, 163; Mecmuatu'r-resâ ilî'l-mesâil, I, 52 (Mısır ts.).
48. İbn Arabi, III, 153. Ayrıca bk. III, 192, 280, 312; IV, 61; V, 250-51.
49. Geniş bilgi için bk. Mustafa Kâmil Şeyhi, es-Sıla, s. 522 vd.
50. Lalizâde Seyyid Abdalbâki, Menakıb-ı melâmiye-i bayramiye (ts.); Müstakimzâde, Risâle-i melâmiye-i bayramiye (İ.Ü. Ktp. İbnülemin bl. ty. Nu. 3357); Sadık Vîcdani, Tomar-ı turuk-ı aliyye (1340); Abdalbaki Gölpınarlı, Melâmilik ve melâmiler (1931).
51. Nefahât, s. 379. Câmî eserinde Melâmi Ahmed Çeşti (s. 377) ve Ebu'l-Kasr Bustî'den de (s. 376) bahsetmiştir.

Ülgener'den alınan parçanın notları :

15) Din ve şeriat kurallarına uyma noktasında kayıtsızlığı kadar politik tahriklerini alevilik ve râfizilik ile beraber derece derece bektâşiliğe kadar uzatmak mümkün! Esnaf topluluklarını dahi (başta ahırlar) batını etkilerin dışında anlamaya imkân olmadığı tarihçilerce hemen hemen oy birliği ile kabul edilmiştir. Alışılmış kurallara ve şeriat bağlarına sırtını çevirdikleri nisbette ve hele aralarında her şeyi mübah sayan bir kayıtsızlığa (ibâhet'e) açık kapı bıraktıkları ölçüde bâtını tarikatlar büyük süfilere şiddetli suçlamalarına hedef olmuşlardır. Mevlâna Camî'ye göre, «şol cemaat ki kendilerini süfi suretinde izhar ederler ve onların akâid ve a'malinden ârilerdir... yularsız ibâhet otlağında otlarlar ve derler ki ahkâm-i şeriatla mukayyet olmak vazife-i avamdır ki onların nazarı zevâhir-i eşyaya maksûrdur ve hal-i havas ondan âlidir ki rûsum-u zâhirle mukayyet olair. Ve bunların ihtimamı hemen huzur-u bâtın cihetine mahsurdur ve bu tâifeye bâtınıye ve ibâhiyye derler» (Nefehat-el Üns, sah. 19.) İsmail Rûsûhi (Ankaravi) de aynı noktaya ilişir: «... ve dahi derler ki çünkü fakr ve fenâ

MELÂMETİYE

nihayete ere sâlik ölmezden evvel öle mevlâ hükmünde olur ve teklifat-ı şeriyeden kurulur». (Minhac-el Fukara sah. 100, 1286). Anadolu'da bâtmilik hareketi ve yaygınlığı hakkında daha etraflı bilgi için ayrıca Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* sah. 211; Anadolu'da İslâmiyet, Edebiyat Fakültesi.

16) Nefehat-el Üns, sah. 150 ve dev.

17) Melâmilik üzerine daha etraflı bilgi için bakınız: Sadık Vicedani, *Melâmilik'* (Tomar-ı Turuk-u Aliyye), Birinci Cüz, 1340; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, (İstanbul, 1931).

18) Bütün bunların altında ve gerisinde ince bir tasavvuf esprisinin yattığını bilmek lâzımdır. Süfi gözüyle var görünen her şey esasında «yok» (mâdum) demek iken ancak vücud-u mutlak'm, yani Tanrı varlığının o «yok»lara uzanıp bittiği noktada varlık sıfatını kazanmış olur. İrade için de aynı şey geçerlidir; o da aslında yok (mâdum) iken Tanrı kudretinin uzantısı olarak etkinlik kazanır: «.. ve bu manayı müşahedeye kaadir olanın nefsi dahi (aslında) yok iken yine eşyada kudret-i Hakk ile müessir olduğunu bilir. Zira tesir etmek hakikat-i ilâhiye'ye muzhariyyeti cihetindedir» (İsmail Hakkı Ruh-elMesnevi, cilt II, sah. 214) Onun içindir ki Mevlâna «kendinde olan kudreti gör ki bu kudret Ondandır!» der. Acz insanın yokluk tarafına dönük sıfat olup nefsinde «kudret-i ilâhiye»yi müşahede suretiyle varlığa dönüşür. Başka bir deyişle acz insanın beşeriyetine (yokluk tarafına) nâzırdır, hakikatına değil; o cihetle kul Hakk'm ihsan edeceği kudretle «umûr-u hârika»ya kaadirdir (aynı yerde sah. 329). Bununla tevekkül der her türlü terk ve teslimiyet üstünde irade ve teşebbüse dönük aktif bir hüviyet kazanmış olmaktadır.

19) *Semerût-el Fuad*. sah. 76, 1288.

20) *Nefehat-el Üns*, sah. 399.

21) age., sah. 345.

22) age., sah. 286.

23) age., sah. 499.

24) Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-u Belediye* cilt I, sah. 552.

25) Ankaravi, *Mesnevi Şerhi*, cilt II, sah. 64. Bulak basması Mısır.

26) Ekmeğini alın teri ile kazanan melâmi büyüklerinin sayısı bir hayli kalabalıktır. Yukarda sözü geçen İdris-i Muhtefi onlardan biridir. Asıl adı Şeyh Ali Râmîdir. Terzilik yaptığı için şeyhi kendisine terzilerin piri olarak bilinen İdris Peygambere izâfeten o adı vermiş ve müritlerine karşı hiç bir zaman azamet takınmayı düşünmemiş, gizli ve kendi halinde kalmayı tercih ettiğinden Muhtefi lakabı ile anılır olmuştur. Peştemalcılar hanında dokümacılıkla uğraşan müritleri de su katılmamış

Dr. Mustafa KARA

melâmiler olarak bilinir. (Sadık Vicdani, *Tomar-ı Turuk-u Aliyye*, cüz I, Melâmilik, 1340). Hacı Bayram Veli dahi «zâviyelerinde olan fukara ve kendi ehl-i ayalleri için bir sene burçak ekip, biçip kendileri sairleri gibi belki cümleden ziyade işlerlerdi. Vakt-i hasatta ehıbbayı davet ve imece cemiyeti orak ve harman itmamına sūratle ihtimam ederlerdi (nakledildiği yer Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umūru Belediye*, cilt I, sah. 553). Akbıyık dahi (Hacı Bayram halifesi). «Dirhem ve dinar veç-i helâlden hasıl olıcak vesile-i hayrat olmakla... bâis-i ma'mūri-i dünya ve ahiret» olduğunu söyler (Atâi, *Şekayık Zeyli*, cilt I, sah. 64. 1268).

27) Abdūlbaki Gölpmarh, *Melâmilik ve Melâmiler*. sah. 200, 1931.

28) L. Massignon, *İslâm Ansiklopedisinde tarikat maddesine bakınız*.